

Պ Ա Տ Մ Ա - Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ԱԿԱԴ. 2. ՄԱՆԱՆԻՑԱՆ

ՆՈՐ ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԽՈՐԵՆԱՑՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ՄԱՍԻՆ*

39) Եպարբոս, եպարբի.— «Ետուն պատե-
րազմ ընդ Բուսիոսի եպարբոսի» Խոր.,
Բ 60, էջ 189. ունեն նաև Ոսկ. Յովհ., Ա
37, Վարք հրց., ԺԴ. «Կոչէ զնա Երրորդ
Հայք և առնէ զնա եպարբի» Յովհ. կաթ.,
էջ 68: Այս բառերը փոխառված են հու-
նարենից համեմատաբար ուշ ժամանա-
կաշրջանում:

40) Երեսաւոր.— «Երեսաւորք ի սիրտ և ի
պաշտպանութիւն պատերազմի» Խոր.,
Ա 13, էջ 43. «Ե ի մարտս երեսաւոր»
Խոր., Ա 21, էջ 65. «զանձնազեղս և զե-
րեսաւորս» Յովհ. կաթ., էջ 119. «արս
երեսաւորս ի սիրտս և ի պատրաստու-
թիւն զինուց» Յովհ. կաթ., էջ 114. «երե-
սանայ» — Մինչ հանգչէ երեսանայ Ա-
ղեքսանդրու ի յանդուգն դիմացութիւն»
Արծր., Ա 6, էջ 79. համեմատեմ նաև
Պատմ. Աղեքս. և Վարք Ոսկ.: Ըստ երե-
վույթիւն, հետին շրջանի բառեր են:

41) Եօթնպարիսպեան.— «Բայց Տրդա-
տայ իւր հաստատեալ զեօթնպարիսպ-
եանն Եկբատան» Խոր., Բ 87, էջ 236.
«Եւթն պարիսպն՝ այնք որ յԵկբա-
տանսն» Թէոն, էջ 22: Թեոնի հայերեն
թարգմանութեան հրատարակութեան ա-
ռաջարկումն հստակեցնում է 6-րդ դարի այս
թարգմանությունից. տե՛ս «Թէոփիլեայ
Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց»,
Երևան, 1938 թ., էջ 16—17:

42) Զրուցարան.— «Եւ վասն առ ի Յունաց
զրուցարանսն» Խոր., Ա 2, էջ 9. «զրու-
ցարանութիւն» — «Եւ այս վարդ զրու-
ցարանութեան դադարումն առցէ խոր.,
Ա 9, էջ 32. համեմատեմ նաև Խոր., Ա 8,
էջ 28. «որպէս Յովսէպոս մեզ զրուցա-
րանէ» Արծր., Ա 6, էջ 89. «համարաւոր
ի լսելիս նորա զրուցարանութիւն հնոցն
թագաւորաց» Արծր., Դ 3, էջ 464:

43) Ընթերցասէր, ընթերցասիրութիւն, ըն-
թերցասիրեմ.— «Ով ուշիմ ընթերցա-
սէրդ» Խոր., Ա 5, էջ 17. «Յորժամ զայս-
պիսիս ընթերցասիրիցեմք իմաստու-
թեան ճառս» Խոր., Ա 3, էջ 10. «զոր ըն-
թերցասէրն Պտղոմէոս գրեալ» Արծր.,
Ա 6, էջ 84. «Ամենեղուն իսկ ընթերցա-
սիրաց յայտնի են» Արծր., Դ 6, էջ 474.
«ով ընթերցասէրդ» Յովհ. կաթ., էջ 12.
«որ էր այր ընթերցասէր և ուսումնասէր»
Յովհ. կաթ., էջ 88. «Եւ ընթերցասէր աս-
տուածային գրոց» Սոկր. Սքոլ., Զ 3, էջ
494, Կարող են լինել ուշ շրջանի բառեր:

44) Կաճեայ.— «Ճախր առնոյր կաճեայն»
Խոր., Գ 9, էջ 267. «վառեալ թաղի կա-
ճեայ» Մովս. Կաղան., Ա 12, էջ 38:

45) Թիկնապահ.— «Եւ թիկնապահս իւր,
զինու հանդերձ, ի դաւակացն Խորայ
Հարկազնոյ» Խոր., Բ 7, էջ 110. «Ապա
զգեցուցանողս արքայի և թիկնապահս»
Յովհ. կաթ., էջ 26 (նաև էջ 312 և 342).
«Եւ Վահագմ Սեպուհ թիկնապահ իշխա-
նին» Արծր., Գ 2, էջ 218 (նաև Ա 5, էջ
79, Գ 2, էջ 224. Գ 29, էջ 426). Մովս.
Կաղան., Բ 11, էջ 156, Բ 13, էջ 167:

* Շարունակված ամսագրի 1955 թվականի № V-ից:

Ուշագրավ է, որ Խորենացին, Հովհաննես կաթողիկոսը և Թովմա Արծրունին գործ են ածում հաճախ կենցաղային-նազմական նման բառեր, որոնք չեն հանդիպում մատենագրական հնագույն երկերում. օրինակ՝ աշտանակել, դիպաղեղն, երեսաւոր, պահպանակ, տիգաւոր, կիսախողխող, բազմախողխող և այլն:

46) Թիկնաւէտ.— «Երուանդեանս Տիգրան, երեսօք գունեան և մեղուակն, անձնեայն և թիկնաւէտն» Խոր., Ա 24, էջ 73. «Այնպէս ապա գունեան այրն և թիկնաւէտ առամիրայն մտանէր» Յովհ. կաթ., էջ 102. «որ էր այր քաջանձնեայ և թիկնաւէտ» Յովհ. կաթ., էջ 135. «Քաջահասակ էր նա և անձնեայ և թիկնաւէտ» Յովհ. կաթ., էջ 137:

47) Ինքնահաճոյ.— «Այլ և ինքնահաճոյ արդարեւ գործա» Խոր., Ա 4, էջ 15. ունեն նաև Յովհ. կաթ., էջ 12, Պատմ. Աղեքս., էջ 51, 74, Թէոդ. խչ. և այլն:

48) Իրական.— «Որպէս իրականացն պատմութեանց Հերոդոտեայ է ուսանել ի շորորորդէն» Խոր., Բ 2, էջ 104. «Եւ յիրականացն պատմութեանց են ինչ, զորս և ի Հերոդոտայ առնուլ, որպէս զայն որ ի շորորորդէն: Խորենացին, ինչպէս տեսնում ենք, օգտօվել է պարզապէս Թեոնի հայերեն թարգմանությունից:

49) Լայնատարած.— «Ի լուղ ընդ լայնատարած և խորայատակն անցանէր ընդ նիրատ» Խոր., Բ 79, էջ 219. «Դաշտ յոյժ մեծանիստ, լայնատարած» Արծր., Ա 8, էջ 60. «Նշանս բարձրագոյնս լայնատարածս կանգնեցին» Արծր., Գ 10, էջ 180. համեմատե նաև Մովս. Կաղան., Բ 27, էջ 221. Բ 34, էջ 225. Համամ. Մեկն. քերակ. (հրատ. Ադոնցի, 1915 թ.), էջ 264. «տարած» հետադիրով կազմված բարդությունները սովորական են, գլխավորապէս, Բագրատունյաց շրջանի մատենագրական երկերում. տե՛ս օրինակ «համատարած» Յովհ. կաթ., էջ 18. «պայծառտարած» Յովհ. կաթ., էջ 61. «բազկատարած» Մովս. Կաղան., Բ 29, էջ 232 և այլն:

50) Լծադիր.— «Լծադիրս և հարկապահանջս կացոյց բազմաց» Խոր., Ա 24, էջ 72. «Ամենեցունց նոցա լծադիր և հարկապահանջ լինէր» Յովհ. կաթ., էջ 22:

51) Լորդու.— «Պաշտօն տանել լորտուաց և աթերաց առնել բաշխումն» Խոր., Գ 62, էջ 345. «Եւ պաշտօն կրել լորտուացն, որ խնամ տանին տանն, և բաշխումն առնել

աթերացն» Պատմ. Աղեքս., էջ 41: Խորենացու Պատմության մեջ, ինչպէս հայտնի է, քաղվածորեն գործ են ածված հաճախ քաղմաթիվ բառեր Աղեքսանդրի վարքի հայերեն թարգմանությունից, որը անտարակույս, մատենագրական հետին շրջանի երկ է: Այդպիսի բառեր են, օրինակ՝ «հոմիշխան» Խոր., Գ 66, էջ 353. Պատմ. Աղեքս., էջ 19. «Խնդամիտ» Խոր., Գ 68, էջ 361. «բռնամարտիկ» Խոր., Գ 40, էջ 308, Պատմ. Աղեքս., էջ 24. «ծիավարել» Խոր., Գ 13, էջ 271, Պատմ. Աղեքս., էջ 25. «ծիարձակարան» Խոր., Գ 55, էջ 331. Պատմ. Աղեքս., էջ 26. «տուրքի» Խոր., Գ 62, էջ 345. Պատմ. Աղեքս., էջ 41, 186. «վիշապազն» Խոր., Ա 30, էջ 84. Պատմ. Աղեքս., էջ 41. «բռնամարձ» Խոր., Գ 62, էջ 345. Պատմ. Աղեքս., էջ 41. «հինգակատար» Խոր., Գ 62, էջ 345. Պատմ. Աղեքս., էջ 41. «հանգույց ի հանգուցէ» Խոր., Բ 46, էջ 172. Պատմ. Աղեքս., էջ 58. «նգախարխար» Խոր., Գ 28, էջ 280. Պատմ. Աղեքս., էջ 64. «թուլամտութիւն» Խոր., Ա 21. Պատմ. Աղեքս., էջ 96. «ուժաւոր» Խոր., Ա 10, էջ 33. Պատմ. Աղեքս., էջ 97. «առնապատկեր» Խոր., Բ 12, էջ 122. Պատմ. Աղեքս., էջ 149. «լիմուտ» Խոր., Գ 55, էջ 330. Պատմ. Աղեքս., էջ 154 և այլն և այլն:

52) Խան.— «Եւանէ ի խանս կարգեալս ի բանակէն իւրմէ ի քաղաքն իւր. «Խոր., Բ 46, էջ 172: Ըստ երևույթին, ռամկական ուշ շրջանի բառ է:

53) Խաքան.— Տե՛ս Խոր., Բ 87, էջ 235. Բ 89, էջ 239. Սեբ. գլ. Ը, էջ 33, ԻԶ, էջ 67, ԻԷ, էջ 68 և 69. Ղևոնդ, ԺԲ, էջ 41. ԺԸ, էջ 101. Խոր., Աշխ., էջ 605. Սուրբ. հրատ. էջ 27:

54) Խորտարորտ.— «Արշաւել ընդ խորտարորտս և ընդ վիմուտ տեղիս» Խոր., Գ 55, էջ 330: Ըստ երևույթին, ուշ շրջանի բառ է:

55) Խրթնանամ.— «Եկեղեցի Հայաստանեայց՝ խրթնացեալ է ի բարեգարդութենէ բեմին» Խոր., Գ 68, էջ 358. «Զի սուրբ եկեղեցին խրթնացեալ ի բարեգարդութենէ բեմին» Ղևոնդ, Ի, էջ 21. ունի նաև Յովհ. կաթ., էջ 58, 110, 116. տե՛ս նաև Խոր., Շնորհ., Նար. «Խրթնի» — «Այնքան խրթնի անծանօթն պատահեն առմիմեանս, մինչև թարգմանաց անգամ կարօտանան» Արծր., Բ 7, էջ 121: «Խրթնի» «թիւն» իմաստով ունի Փիլ. ին., Ա 7. համեմատե նաև Յովհ. կաթ.,

- էջ 74, 80: «Խրթնագգեստ» Թէոդոր. Մայրագոմ., էջ 147. «Խրթնութիւն» Ստեփ. Սիւն. Մեկն. քեր., էջ 207 (հրատ. Ադոնցի, 1915 թ.):
- 56) Կարկայիմ.— «Կարկայեցաւ տգիտութեամբ շարափառութիւն» Խոր., Գ 68, էջ 358. «Կարկայէին որդիք աղախնեաց» Արծր., Դ 5, էջ 473. գործ է ածված Խորենացու և Արծրունու մոտ:
- 57) Կապան.— «Անցանէ ընդ Կապանն ճորայ» Խոր., Բ 65, էջ 200. «Ելին արտաքսքան գկապանն ճորայ» Խոր., Գ 12, էջ 270. «Զոգան հասին ի Կապանս ճորայ» Սեբ. Խժ., էջ 151. «Զի է Կապանք երկաթի և բանտից և Կապանք բարեւայ (այսինքն լեբանց), որ ասի՝ կիրճս ճանապարհի» Նրզն. քեր. «Անցանէին ընդ Ենդ և ընդ դժուար Կապանսն լեբանց» Ուտհ. «Կապանք» հատուկ այս իմաստով, ըստ երևույթին, հետին շրջանի բառ է:
- 58) Կիսակտուր.— «Արարեալ սուեբաւ կիսակտուր զգլովս նորա» Խոր., Գ 39, էջ 307. «Գթա ու թագաւոր, ի կիսակտուր շինականս» Սահմ., Բ, էջ 166. «Ոչ թողլով Կիսակտուր գրանիցն ոճ» Յովհ. Կաթ., էջ 228. «Զիա՛րդ եթէ Աստուած կիսակտուրն և ի կաղէն գողացեալն» Արծր., Ա 3, էջ 64:
- 59) Կղիմայ.— «Վասն որոյ մինչև ցայսօր ժամանակի անուանեն Յոյնք գկղիմայն դայն Պոտոն Արմենիան» Խոր., Ա 14, էջ 46. «Եւ զի գկղիմայն դայն» Յովհ. Կաթ., էջ 18. նաև Վարդ. վրդ., Ոսկեփ. և այլն:
- 60) Կողմնակալ.— «Եւ վերակացուաց աշխարհիս ի նոցանէ կացելոց և մեծաց կողմնակալաց» Խոր., Ա 21, էջ 66. Բ 7, էջ 109, Բ 8, էջ 113. տե՛ս նաև Յովհ. Կաթ., էջ 26. Արծր., Բ 5, էջ 184, Բ 6, էջ 197, Գ 1, էջ 209, Դ 2, էջ 223. Մովս. Կաղան., Ա 4, էջ 14. «Կողմնակալութիւն» — Խոր., Բ 8, էջ 113, Բ 11, էջ 121: Այս բառերը չեն հանդիպում հնագույն երկերում:
- 61) Կոպտարանձն.— «Զայս խոժոռագեղ և բարձր և կոպտարանձն և տափակաքիթ, խորակն և քժնահայեաց» Խոր., Բ 8, էջ 114. «Կոպտարանձն» Վարդ. պատմ.: Ըստ Աճառյանի (Արմատ. բառ.)՝ «Կոպիտ» արմատը, որ այս բարդությունների առաջադիրն է, գործ է ածվել միջին հայերենում:
- 62) Հակառակաթոռ.— «Զի լիցի ընդդիմափառ մեծին Սահակայ և հակառակաթոռ Խոր., Գ 65, էջ 350. «Սակայն հակառակաթոռ գորով» Յովհ. Կաթ., էջ 73. «Եւ կացուցին հակառակաթոռ սրբոյն Սահակայ զՍորմակ մոլի» Արծր., Ա 129. «Հակառակաթոռ» բառը, որքան ինձ հայտնի է, չի հանդիպում հնագույն երկերում:
- 63) Հարսնանամ.— «Զի հարսնացի արքայի» Խոր. Բ 83, էջ 226. տե՛ս նաև Պատմ. Հոփ., էջ 298, 307 (Վենետիկ, 1843 թ.). Զաքր. Կաթ., Վրդ. ծն., Լամբր. և այլն: Կարող է լինել հետին շրջանի բառ:
- 64) Հաւանողական.— «Իսկ նուաճել հաւանողական կամ բռնաւորական բանիւ» Խոր., Բ 92, էջ 245. «Զոմանս հաւանողականաւ, իսկ զոմանս բռնաւորականաւ կարգաւ» Յովհ. Կաթ., էջ 41. նաև Նար., ԺԷ:
- 65) Հաւասարասէր.— «Արդարադատ և հաւասարասէր վշիռս ունելով յամենայնի» Խոր., Ա 24, էջ 73. «Այլ և ի հաւասարասիրութիւն առ ամենեւեան զինքն վշտադատեալ» Յովհ. Կաթ., էջ 22:
- 66) Հեղձամահ լինել.— «Վասն որոյ հեղձամահ եղև յիւրոց սենեկապետաց» Խոր., Գ 22, էջ 283. «Եւ այնպէս հեղձամահ վճարէին ի կենաց» Ղևոնդ, Ը, էջ 25. ունեն նաև Զաքր. Կաթ., Մովս. Կաղան.: Տե՛ս Ակիւնյան, Մատեն, հետադ., III, էջ 197:
- 67) Հնախօսութիւն.— «Ոչ հնախօսութիւնք եղեալ մերոյ աշխարհիս» Խոր., Գ 1, էջ 257. «Եւ որ ինչ ի համբաւուց արանց իմաստոց և հնախօս սիրաբանից» Խոր., Բ 75, էջ 214. «Ի հնախօս շարադրական մատեանս» Արծր., Ա 1, էջ 24:
- 68) Հրընկեց, հրընկեցութիւն.— «Ամպ հրընկեցք» Խոր., Գ 68, էջ 365. «Հրընկեց բարկութիւն» ունի Պատմ. Աղեքս.:
- 69) Հրէշ.— «Անբաւութիւն յամուրաց և հրէշից» Խոր., Բ 18, էջ 223. «Ունի և հրէշ և մուշկ և սիրամարդ շատ» Խոր., Աշխ. (Վենետիկ, 1843 թ.), էջ 616. «Եւ ունի հրէշ, և մուշկ, և սիրամարդ շատ» Խոր., Աշխ. (Հրատ. Սուբր.), էջ 46: Այս բառը առաջին անգամ գործ է ածված Աշխարհացուցցի մեջ, որ ուշ շրջանի երկ է:
- 70) Ծախր առնում.— «Ծախր առնոյր կաճեայն» Խոր., Գ 9, էջ 267. «Ծախր առեալ ճահողաբար» Պետր. Սիւն., էջ 14 (Վաղարշապատ, 1902 թ.). «Ծախր առեալ

ճեմէր յասպարիսի անդ» Յովհ. կաթ., էջ 176. «Եթէ զինուոր հարկանէին՝ ոչ գործէր, այլ ճախր առնոյր» Մովս. Կաղան., Ա 12, էջ 38. «Ընդ հովիտս դաշտացն ճախր առնալ» Մովս. Կաղան., Բ 36, էջ 263. ունի նաև Պատմ. Աղեքս., էջ 134. «ճախրեալ» Արծր., Գ 29, էջ 412. «ճախրաւացք» Մովս. Կաղան., Բ 28, էջ 229: «ճախր առնում» բառը սովորական է ուշ շրջանի երկերում:

71) Մարդադաւ, մարդադաւութիւն. — «Իսկ միան զիշերային և մարդադաւաց» Խոր., Բ 39, էջ 165. «Եւ զմարդադաւութիւն ի բաց քեցել յինքեանց» Խոր., Բ 6, էջ 109. «Ի բաց քեցել յանձանց զաւազակութիւնն և զմարդադաւութիւն» Յովհ. կաթ., էջ 25. «Ի բաց ի նոցանէ հերքելով զաւազակութիւն մարդադաւութեան» Յովհ. կաթ., էջ 140. «Պատուեր առնէր՝ զաւազակութիւն և զմարդադաւութիւն թողուլ» Մովս. Կաղան., Ա 4, էջ 14. «Երարձ նա յաշխարհէն իւրմէ զաւազակութիւն» Ասող., Գ 17, էջ 196: «Մարդադաւութիւն» բառը հանդիպում է միայն ուշ շրջանի երկերում:

72) Մեծահասակ. — «Ձանասնոց պաճարս բազմացուցանեն, մեծահասակս, քաջամարմինս» Խոր., Բ 59, էջ 338. «ուժեղ և մեծահասակ լինի, և հնազանդ և գործունեայ» Շիր. Տիեզ., էջ 20 (Երևան, 1940 թ.). «Եւ էր նա մեծահասակ և վաղիւզ երեսօք» Մեսր. երէց, էջ 19:

73) Մեծիմաստ. — «Մեծիմաստ և պերճաբան» Խոր., Ա 24, էջ 73. «Մեծիմաստ և պարկեշտ և մեծաջան» Յովհ. կաթ., էջ 137 և 292. «Արարեալ էր և զօրագլուխ մի մեծիմաստ և յառաջատես» Արծր., Դ 3, էջ 460: «Մեծիմաստ» բառը հանդիպում է ուշ շրջանի երկերում:

74) Միջակտուր. — «Միջակտուր յայնպիսի ահաւոր բազկէ լիալ» Խոր., Բ 85, էջ 231. «Սրախողխող միջակտուր արարեալ» Արծր., Գ 25, էջ 387. «Ինքն լինի միջակտուր ի նմանէն» Մովս. Կաղան., Ա 12, էջ 87. ունեն նաև Միս. առակք, Ասող., և այլն:

75) Միջերկրեայ. — «Եւ քեռայր իւր Միջերկրատ հաւատացեալ զՄածաք և զհոգս Միջերկրեայցն» Խոր., Բ 14, էջ 127. տես նաև Խոր., Բ 25, էջ 142. Գ 5, էջ 261. 12, էջ 270 և 19, էջ 278. ունեն նաև Խոր. Աշխ., էջ 592, 600 և այլն և Սուքր. հրատ. էջ 6, 21 և այլն. «Աշխարհն Միաբիւրն, որ թարգմանի Միջերկրեայք» Ղևոնդ, ԺԹ,

էջ 103: «Միջերկրեայք» վերոհիշյալ իմաստով առաջին անգամ գործ է ածված Ղևոնդի Պատմութեան մեջ:

76) Մուկիսինդ. — «Տան նմա արբուսն, որպէս անդ ուրեմն ի հնումն Աթենացիքն Սոկրատայ զմուկիսինդն» Խոր., Բ 92, էջ 247. «Յաղագս մուկիսինդին Սովկրատայ» Նոննոս, III, ԺԳ, էջ 30. ունեն նաև Յովհ. կաթ., էջ 261. Նիս. կաթմ., Մեսր. երէց և ուրիշներ: Խորենացիին, հավանորեն, օգտվել է Նոննոսի հայերեն թարգմանութեանց:

77) Մրրկալից. — «Ձմեռն սաստկաստուոյց, մրրկալից, յերկարացեալ» Խոր., Գ 68, էջ 365. «Իբրև ձմեռն ընդմիջեցաւ և օդն խստացաւ թանձրացաւ միգախառն մրրկալից» Արծր., Գ 7, էջ 200. «Զկոհական մրրկալից դարդարեցուցին» Արծր. Գ 5, էջ 247. «Ի բռնութենէ մրրկալից հոգմոյն» Արծր., Գ 7, էջ 269:

78) Յայտարարութիւն. — «Եւ անտի զյայտարարութիւն մերոյ ազգաբանութեանս խոստացաք» Խոր., Ա 2, էջ 7, «Յայտարարութիւն սակաւութեան» Խոր., Ա 7, էջ 27. ունեն նաև Յովհ. կաթ., էջ 10, 12. Արծր., Ա 10, էջ 106, Ա 11, էջ 134, Դ 7, էջ 293. Մովս. քերթողահայր, տե՛ս Գիրք թղթ., էջ 22 և Յովհ. Խաչակոպոստապետ, տե՛ս Գիրք թղթ., էջ 32: Այս բառը սովորական էր ուշ շրջանի երկերում:

79) Յաջողածեռն, յաջողածեռնութիւն. — «Նորատիք և հարուստք յոյժ և յաջողածեռնութիւն իսկ» Խոր., Ա 13, էջ 43. «Եւ ի սուսեր աջողածեռնագոյն» Խոր., Ա 21, էջ 65. «աջողածեռնութեամբ» Յովհ. կաթ., էջ 137. «աջողածեռն» Յովհ. կաթ., էջ 336. «աջողածեռնաբար» Յովհ. կաթ., էջ 114. «աջողածեռնական» Յովհ. կաթ., էջ 120:

80) Նաւակամորշ. — «Եւ զօրացն Պարսից կողմնապահաց հատեալ զշուանս նաւակամորշին Եփրատու» Խոր., Գ 13, էջ 271. «Խնդրէր զինքն վարդի պահապան նաւակամորշացն» Ղևոնդ, Դ, էջ 13. «Հատեալ զարս նաւակամորշացն» Մեսր., ԼԷ, էջ 95: «Նաւակամորշ» բառը, որքան ինձ հայտնի է, առաջին անգամ հիշատակված է Սեբեոսի պատմութեան մեջ:

81) Շղոմարար. — «Ձայր շոյտ և շղոմարար և սուտակասպաս» Խոր., Բ 60, էջ 190. «Հրապուրեցայ ի շղոմարար շղոմոգեալ բանից մերոց թագաւորացն» Յովհ. կաթ., էջ 288. «Շղոմարար հպատակութեամբ վարէր առ թագաւորն» Արծր., Ա 8, էջ 101. «Մեռանի անձամբ ընդ այլ շղոմարար»

րարեն» Արծր., Ա 8, էջ 102, «Ոչ կարեմք փոյթ ընդ փոյթ շղոմարար հաճութեամբ թագաւորիդ յանձն առնուլ» Արծր., Բ 2, էջ 143. «շողմոգէր, շղոմութեամբ» Յովհ. կաթ., էջ 252: «Շողոմ» արմատը ունեն Ոսկ. Հոռվմ., 415 և Նոննոս, 45, սակայն «շղոմարար» բառը, որ չի հանդիպում հնագույն երկերում, տվորակաւ ու ընդհանուր տարածված բառ է եղել, հավանորեն, Բագրատունյաց շրջանում:

82) Ուղղախօսեմ.— «Անուանէին հինք աշխարհին» «Մաժաք, որպէս ոչ կարելով ուղղախօսել» Խոր., Ա 14, էջ 46—47. «Ձայս ոչ կարելով ուղղախօսել Յունաց և Ասորոց» կոչեցին Աբգարոս» Խոր., Բ 26, էջ 143. «Երկարակեցութեամբ դմիմեանս աւանդութեամբ ուսուցանէին ուղղախօսել» Ստ. քեր., էջ 183 (հրատ Ադոնցի). «Ըստ մերոմս լեզուի ոչ բաւեալ ուղղախօսել» Յովհ. կաթ., էջ 32. ունի նաև Մագ. թղթ. (1910 թ.), էջ 131. «ուղղախօսութիւն», Ստ. քեր., էջ 183. Մագ.:

83) Չափաբերապէս.— «Վերահայեցողը չափաբերապէս մակագրութեանց» Խոր., Գ 62, էջ 343. «Ձառ ի ծերունեացն անցեալ բան ի պարզագոմիցն չափաբերապէս հանդիպեցայց» Յովհ. կաթ., էջ 131. «չափաբերութիւն», «չափաբերեալ» — «Ի չափաբերութիւն անհատից մարդկային սեռից» Արծր., առաջաբան, էջ 18. «Տարածամ լրմամբ ժամանակի չափաբերեալ քննացն Աշոտի» Արծր., Գ 29, էջ 400: Մատենադպած այս բառերը չեն հանդիպում հայ մատենագրութեան հնագույն երկերում:

84) Պահպանակ.— «Եւ պահպանակս բարձից և բազկաց» Խոր., Ա 11, էջ 36. տե՛ս նաև Խոր., Ա 24, էջ 72. Բ 85, էջ 230. Գ 37, էջ 303. «Լեգէօն պահպանակ թիկնոցաց» Յովհ. կաթ., էջ 26. «Ի պահպանակացն բարձիցն և բազկացն» Յովհ. կաթ., էջ 312:

85) Պոստել.— «Պշրանօք և պոստելով քեզ զօրհանապազ» Խոր., Բ 63, էջ 194. «Կայր զյօնան պոստեալ» Արծր., Գ 6, էջ 254. Գ 15, էջ 340. ունեն նաև Վրդ. սղմ., Կիր. պատմ.: Հնագույն երկերում չի հանդիպում:

86) Զալոտ.— «Հրամայեաց ջալոտիւք հարկանել յերկար» Խոր., Գ 14, էջ 272. «Հալոտ» ջալոտիւք զթիկունս նորա՝ սաստկագոյնս տանջէին» Ղևոնդ, Խ, էջ 164. ունեն նաև Սիսիան. Սոփիք ԺԲ, էջ 33. Յայմ. և այլն: Առաջին անգամ հիշատակված է Ղևոնդի Պատմութեան մեջ:

87) Զախումն.— «Եւ այսպիսի ջախումբ վախճանեցաւ» Խոր., Բ 46, էջ 173. «Զախել» կամ «ջաղխել» — «Որք միանգամ ելին ընդդէմ նոցա պատերազմել՝ ջախեցին մանր իբրև զփոշի» Ղևոնդ, ԼԷ, էջ 156. «Եղարկ զթագն Աղեքսանդրի և ջախեաց զսաղաւարտ նորա» Պատմ. Աղեքս., էջ 91. «Եւ բոլոր անգամք նորա ջախեալ ջախջախեալ» Յովհ. կաթ., էջ 117. «Մեծամեծս փրայր ջնջել ջարդել ջաղխել» Յովհ. կաթ., էջ 239: Հնագույն երկերն ունեն կրկնութեամբ «ջախջախել»:

88) Սաղապեցուցանել.— «Ի դէն մազդեզանց սաղապեցուցանել» Խոր., Գ 55, էջ 330. «Եւ այնպիսեալ սաղապաճնմի մտաք յնգիպտոս» Խոր., Գ, էջ 344. «սաղապել» Պիտ. վերջաբ., էջ 581. «սաղապ» — «Զսաղապ և զսնոտի միտս նորա յինքն յանկուցեալ» Յովհ. կաթ., էջ 121. տե՛ս նաև Յովհ. կաթ., էջ 180, 216. Ոսկ. Յովհ. Բ լիշ., էջ 960. «անսաղապ» Յովհ. կաթ., էջ 291: Թեև «սոսաղապել» ունի մեկ անգամ նաև Տիմ., էջ 108 (տե՛ս Աճառյան, Արմատ. բառ.), սակայն «սաղապ» և «սաղապել» սովորական ու ընդհանուր գործածական բառեր էին, հավանորեն, Բագրատունյաց շրջանում:

89) Սաստկասառոյց.— «Զմեռն սաստկասառոյց մրբկալից» Խոր., Գ 68, էջ 365. «Զարշարէին զնոսա ի գործս խիստ սաստկասառոյց ձմերանն դառնութեան» Արծր., Բ 6, էջ 200:

90) Սմբակակոխ առնել.— «Սմբակակոխ առարեալ զսահմանս Հայոց» Խոր., Ա 13, էջ 44. «Եւ բազում արեան ճապաղիս ի նոցանէ հեղուին սմբակակոխ արարեալ» Յովհ. կաթ., էջ 114. «Բազմութիւնք սմբակակոխ ձիոցն» Մովս. Կաղան., Ա 21, էջ 81: «Սմբակակոխ» բառը ևս չի հանդիպում հնագույն երկերում:

91) Սրազուխ.— «Ժուկ արդեամբ Թերսիտեայ նմանեալ կաղի և սրազլոյ» Խոր., Գ 19, էջ 278. «Լեպեշտի էր [Թերսիտեալ] և սրազլուխ և կաղ ի միոյն ոտանէ» Թէոն, էջ 116. Նոննոս, IV, 20, 21, էջ 72 («Թերսիտէս, որ էր կաղ, և խեղ աշաւք, կորովի և լեպեշտի, լեռն և սրազլուխ և յառաջախաւ»): Խորենացին օգտվել է Թեոնի կամ Նոննոսի հայերեն թարգմանութուններից:

92) Սրտեայ.— «Այր սրտեայ և ուժեղ» Խոր., Բ 63, էջ 194. «Միհրդատ, այր սրտեայ և աշողաձեռն» Զուանդ., էջ 73. «Զի էր այր սրտեայ և ուժեղ» Արծր., Բ 1, էջ 138:

93) Վերահասու.— «Եղև վերահասու խոր., Բ 78, էջ 217. «Վերահասու եղաք գրեկոցս առ ի քէն» խոր., Գ 57, էջ 335. «Որչափ մեք եղաք վերահասու» խոր., Բ 36, էջ 161. «Վերահասուցեալ» — Սոկր. Սքոլ., Ա 8, էջ 23. ունեն նաև Զքր. կաթ., Սանահն. և այլն:

94) Վերահայեցող.— «Վերահայեցողը շափաբերապէս մակադրութեանց» խոր., Գ 62, էջ 343. «վերհայիմ» — Զքր. կաթ. խշ. «վերահայեաց» Թէոդոր. Կուս. կմբ. պտրդ. «վերահայեցողութիւն» — Դիոն. երկն. և եկեղ. Շն., կամբ. և այլն:

95) Վերջոտնիլ.— «Ի նոյն բլուր ուստի էջն՝ վերջոտնեալ կլանէր» խոր., Ա 11, էջ 36. «Որ ոչ վերջոտնեալ կալայ ամօթով ոչիտին տեղին» Արծր., Ա 11, էջ 134. «Բայց Աշոտ վերջոտնեալ հանդերձ Վահանաւ եկն եհաս խաղաղութեամբ» Արծր., Գ 16, էջ 343. «Վերջոտնեալ եկն բանակեցաւ յԱրտաշեսեան ավանին» Արծր., Գ 18, էջ 348. ունեն նաև Նանայ. Սկեռ. և այլն: «Վերջոտնիլ» կարող է լինել. ուշ շրջանի բառ:

96) Վիթխարի.— «Յաղթանդամք մարմնով և վիթխարիք» խոր., Ա 9, էջ 31. «Վիթխարի հասակաւ և ուժով» խոր., Բ 8, էջ 114. «Ընդ վիթխարի սկայիցն միակամեալ» Յովհ. կաթ., էջ 14. ունեն նաև Յովհ. Իմաստ. Պաւլ. և այլն: «Վիթխար» արմատը չի պատահում հնագույն երկերում:

97) Վսեմանալ.— «Զմիտան վսեմացեալս» խոր., Գ 69, էջ 363. «վսեմակաւ» — Յովհ. կաթ., էջ 265. ունեն նաև Անան. եկ. և այլն. «վսեմապետ» — Արծր., Գ 29, էջ 399. «վսեմախոհութիւն» — Պատմ. Աղեքս., էջ 129. «վսամ» — Մովս. Կաղան., Ա 26, էջ 102. «վսեմարփի» — Թէոդ. խշ. «վսեմագոյն» — Գիրք թղթ., էջ 381: «Վսեմ» կամ «վսամ» արմատը, ինչպես և նրանից կազմված բարդությունները, համարվելու են, հավանորեն, հետին շրջանի բառեր. համեմատե Աճառյան, Արմատ. բառ.:

98) Տափակաքիթ.— «Կոստարանձն և տափակաքիթ (տափաքիթ)» խոր., Բ 8, էջ 114. «տափաքիթք, լայնեքեցը» խոր., Աշխ, էջ 615 (Վինետիկ, 1843 թ.) «Տափաքիթ», հավանորեն, ուշ շրջանի բառ է:

99) Տիգերակալ, տիեզերակալութիւն.— «Որպէս տիեզերակալին Աղեքսանդրի Մակեդոնացւոյ» խոր., Բ 88, էջ 238, «Վկայութիւնք տիեզերակալութեան» Ար-

տաշխի» խոր., Բ 13, էջ 123. «Աղեքսանդր. Փիլիպպեայ տիեզերակալեալ բազմաց» Յովհ. կաթ., էջ 23. «Եւ վասն զի տիեզերակալութեամբ իմն ձեռնեղէց լինէր [Արշակ քաջ]» Յովհ. կաթ., էջ 24. «Թագաւորեալ Աղեքսանդր Մակեդովնացի տիեզերակալութեամբ» Արծր., Ա 6, էջ 79. «Համօրէն տիեզերակալեաց ամս է» Արծր., Ա 6, էջ 80. ունեն նաև Վրբ., Ածաբ., կմբ. և այլն: Մատնանշված այս բառերը չեն հանդիպում հնագույն երկերում:

100) Քաջաղդի.— «Ընդ քաջաղդոյ կոյս օրիորդիս Ալանաց» խոր., Բ 50, էջ 178. «ախոյանարձակ քաջաղդի» Արծր., Գ 29, էջ 427. «Բարեխնամող քաջաղնեայ, յաւտաբարգաւաճ դօրսւոր ապուհի պատրիկ տէր Զիւանշիր» Մովս Կաղան., Բ 30, էջ 239:

101) Քարտուղար, քարտուղարութիւն.— ունեն խոր., Բ 67, էջ 202, Բ 60, էջ 190. Գ 47, էջ 316. Գ 52, էջ 325. Յովհ. կաթ., էջ 53, 193, 203, 204. Պատմ. Հոխիս., էջ 297. Պատմ. Ներս., էջ 28, խոր. և այլն: Ուշագրավ է, որ այս բառերը հնեւոր չեն գործածել:

102) Քուսուր.— «Եւ ի վերոատ պաղանձաւ քուսուր» խոր., Գ 45, էջ 314. «Հասեալ ի տեղի ապառաժ քուսուր» Արծր., Ա 1, էջ 46:

103) Օթանոց.— «Ո՞վ որ տուն կամ օթանոց մեզ պատրաստեաց» խոր., Բ 92, էջ 248. «Սկսան ամենեքին մտանել ի քուն յանձնիւր օթանոցն» Արծր., Գ 20, էջ 361. ունի նաև Սոկր. «օթոց» — «Ներսն ինչէին յիւրաքանչիւր վրանաց օթոցի» Արծր., Գ 11, էջ 310. «Ի տեղող օթոցին» Արծր., Գ 16, էջ 341. «օթարան» — խոր., Բ 74, էջ 212. ունեն նաև Շնոր. Յս. Որդի և այլն: Հնագույն երկերում գործ է ածված «օթեան» բառը:

104) Օտարանոց.— «Սահմանէ և յամենայն դիւղս վսնս շինել, զի յինչցին օտարանոցը» խոր., Գ 20, էջ 280. «Կարգէ և վանորայս և օտարանոցս և հիւրանոցս և տնանկանոցս» Յովհ. կաթ., էջ 46. «Այլ հրամայեալ զվանորայս քակել և դատարանոցսն» Մեսր. երէց, էջ 116:

105) Շատխօսութիւն.— «Շատխօսութեան հոսանք» խոր., Բ 92, էջ 249. ունի նաև Արծր., Գ 10, էջ 292:

Բացի վերև մեջ բերված բառերից, որոնց մեծագույն մասը համարվելու են մատենագրական ուշ շրջանի բառեր՝ կասկածելի են,

իմ կարծիքով, և կարոտ են հատուկ քննության նաև մի սովոր մասը խորհնացու Պատմության մեջ գործածված հետևյալ բաների.

1. «արագարանութիւն» Ա 32, էջ 87:—
2. «արդարախօսող» Ա 6, էջ 23:—
3. «աւարտաբանութիւն» (վերնագիր), էջ 257:—
4. «բարձրահասակ» Ա 26, էջ 75:—
5. «բքարար», «բքարեր» Գ 68, էջ 365:—
6. «գթածութիւն» Գ 57, էջ 333:—
7. «դառնահոտ» Բ 39, էջ 165:—
8. «դեղակուր» Բ 87, էջ 235:—
9. «դժուարահաւք» Ա 5, էջ 17:—
10. «դիւանագիրք» Ա 3, էջ 10:—
11. «երգարան» Ա 3, էջ 11:—
12. «երկարողի» Գ 54, էջ 328:—
13. «երկայնանիստ» Ա 10, էջ 33:—
14. «երթեկութիւն» Ա 15, էջ 49:—
- 15 «էջ» (պատերազմական մեքենա) Գ 28, էջ 290:—
16. «ընդվզի» Բ 79, էջ 218 (նույն ալս բառի հնագույն իմաստը տարբեր է):—
17. «թուլասրտութիւն» Գ 9, էջ 266:—
18. «պայք» Բ 50, էջ 179:—
19. «լաւակամ» Գ 67, էջ 356:—
20. «կակունումն» Բ 83, էջ 227:—
21. «կծիք» Գ 68, էջ 364:—
22. «կծծի» Գ 68, էջ 364:—
23. «կողմնապետ» Ա 14, էջ 46. 17, էջ 55:—
24. «համաթիւ» Բ 82, էջ 225:—
25. «համբերողական» Գ 67, էջ 357:—
26. «համբաւատենչ» Գ 62, էջ 344:—
27. «հայրենատէր» Ա 13, էջ 43:—
28. «հար-

- կապահանջ» Ա 24, էջ 72:—
29. «հարկեցուցանեմ» Գ 65, էջ 353:—
- 30 «հարստի» Բ 37, էջ 162:—
31. «հնարաւորութիւն» Ա 27, էջ 78:—
32. «հնգապատիկ» Բ 88, էջ 238:—
33. «ձիւնակիր» Բ 7, էջ 111:—
34. «ձեռնտուութիւն» Բ 7, էջ 110:—
35. «մետաքսագործ» Բ 33, էջ 152:—
36. «նախագլուխ» Բ 19, էջ 278:—
37. «նորատի» Ա 13, էջ 43:—
38. «շամփրեմ» Ա 30, էջ 82:—
39. «շատակեր» Ա 12, էջ 39:—
40. «շատահանձար» Ա 20, էջ 63:—
41. «ոստիլմ» Բ 37, էջ 304:—
42. «ուսոմնատեաց» Բ 92, էջ 248:—
43. «շարաբանեմ» Գ 64, էջ 348:—
44. «պտուտիւմ» Բ 37, էջ 304:—
45. «պասքութիւն» Գ 68, էջ 363:—
46. «պատառքաղ» Բ 47, էջ 174:—
47. «պետանամ» Գ 36, էջ 302:—
48. «ջերմահոտ» («ջերմահովտ»?) Բ 6, էջ 108:—
49. «ջրաւոր» Բ 7, էջ 264 (հնագույն իմաստը տարբեր է):—
50. «սեւաղբեստ» Բ 60, էջ 191:—
51. «սիւզնոն» Բ 83, էջ 226:—
52. «սպուռէք» Գ 49, էջ 320:—
53. «ստրատիկատ» Գ 36, էջ 302. 48, էջ 317. 57, էջ 335. 58, էջ 337 և այլն:—
54. «սերտիւմ» Բ 91, էջ 244:—
55. «վատթարազգի» Բ 63, էջ 195:—
56. «տարգալ» Բ 47, էջ 174:—
57. «տմարդի» Գ 68, էջ 364:—
58. «փառամոլ» («փառամոլութիւն» Գ 63, էջ 347. Բ 92, էջ 248:—
59. «քարազագաթն» Բ 4, էջ 106:—
60. «քարակտուր» Բ 39, էջ 165:

